

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 17

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 17. — Рівне: РДГУ, 2001. — 173 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**

(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**

(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**

(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**

(Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**

(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**

(Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**

(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**

(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**

(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**

(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 11 від 29.06.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 8
гуманітарний університет, 2001

© Рівненський державний

зв'язок випускників з комбінатом. Більшість з них йде працювати на базові підприємства, вчитися в професійно-технічні училища чи вищі навчальні заклади району чи міста. Вони постійно підтримують зв'язок зі "своїм" комбінатом, надають йому допомогу, ведуть гурткову роботу, беруть участь у роботі конкурсів і т. д.

Робота, яка проводиться в МНВК з професійної орієнтації молоді, включаючи в себе визначення професійної придатності старшокласників, первинний профвідбір і можливість перевірки своїх здібностей і нахилів безпосередньо в процесі праці за тією чи іншою професією є значним і важливим етапом в подальшому життєвому шляху молодого громадянина України. Навчально-виробничий комбінат, як дуже вдала форма трудової підготовки і професійної орієнтації старшокласників має у своєму розпорядженні всі можливості й умови для того, щоб допомогти учням розібратися у величезному світі сучасних професій і спеціальностей, пізнати і вибрати одну-єдину професію, яка приносила б людині радість і задоволення протягом усієї її трудової діяльності, виховувати любов і повагу учнів до праці і людей праці, готовність трудитися на благо своєї Батьківщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтко А. І., Янцур М. С. Професійна активізація молоді на основі професійних проб: Методичний посібник. – Рівне: ДСЗ, РДПІ, 1996. – 56 с.
2. Зінченко В. П., Янцур М. С. Теорія і практика розбудови системи профорієнтації в сучасних умовах // Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації. Збірник наукових праць: Наукові записки РДПІ. Випуск 4. – Рівне: РДПІ, 1998. – С. 4-15.
3. Клімов Т. І., Сідляр І. В., Янцур М. С. Профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи (практикум) / За ред М. С. Янцура. – К.: ДЦЗ, РДПІ, 1995. – 180 с.
4. Пилипчик О. Ф., Тименко М. П., Янцур М. С. Основи вибору професії: Навчально-методичний посібник. – Рівне: ДСЗ, РОУПО, РДПІ, ІП АПНУ, 1994. – 221 с.
5. Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат. Затверджено наказом Міністерства освіти України від 30.11.1993 р. № 430 // Освіта, № 9-10. – 31.01.1994. – С. 5-6.
6. Голомшток А. Е. Выбор профессии и воспитание личности школьника. – М.: 1979. – 164 с.
7. Поляков В. А., Соколов Б. А., Уланов В. Т. Методика трудового обучения и воспитания учащихся в МУПК. – М.: Просвещение, 1979. – 207 с.
8. Трудовая подготовка учащихся в межшкольных комбинатах. Психологический аспект / Под ред. В. А. Меляко. – К.: Радянська школа, 1988. – 168 с.

Одержано редакцією 20.04.2001

УДК: 370. 013

С. Г. КАРПЕНЧУК

СУТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Технологія – слово грецького походження, яке в перекладі означає знання про майстерність. Антропологічний підхід дає можливість пов'язати проблему з відповідним світосприйняттям і простежити певну ієрархію в її розвитку. Наприклад, за свідченням перших писань, що дійшли до нас, роз'яснення різних положень представниками древнього світу ґрунтувалися на картині світу, яка включала "чотири починання": вогонь, землю, воду і повітря. Усе існуюче на землі уявлялось як таке, що складається з цих матеріальних починань, у тому числі й душа. Згодом відповідне філософське вчення, засноване на вірі у всезагальну одухотвореність світу, одержало назву "анімізм" (від лат. "аніма" – дух, душа). Але вже тоді вважалося, що між Людиною і Всесвітом має бути відповідна погодженість, гармонія Людини і Світу як невіддільної частини Цілого (за Блаватською).

Пізніше древню світоглядну картину, представлену вище, змінило нове вчення – атомістичне. У найбільш завершальному вигляді це вчення виступало в працях видатного давньогрецького мислителя Арістотеля. За його вченням світ уявлявся як такий, що складається з великої кількості найдрібніших, на далі неподільних атомів, які мають різну величину і здатні рухатись. Рух цей, звичайно, не хаотичний, а відповідно упорядкований. Динаміка руху атомів душі у вченні Арістотеля пояснювалась багатьма із тих явищ, які вивчаються і в сучасній

психології: сприйняття, мислення, сновидіння і ін. [1]. Вчення Арістотеля мало ідеалістичний характер, його використала філософсько-теологічна думка середньовіччя.

XVI-XVII ст. увінчались новим світобаченням. Відзначились філософські погляди англійських, французьких, голландських і інших європейських матеріалістів, доповнених переважаючою в цей час у природничих науках механічною картиною світу. Механіка стала однією із провідних наук. Вона призвела до створення складних машин, здатних до найрізноманітніших рухів, які зовні нагадують рухи людини і тварин. Виникли спроби застосувати закони машинної механіки до розуміння і пояснення рухів людини.

Уперше *механічний принцип* був реалізований у XVII ст. завдяки введенню в науковий обіг “рефлексу” як механічної рухомої відповіді біологічної системи на зовнішні, теж механічні чи фізичні, впливи. Під впливом механіки в психології утвердився новий погляд на джерела і механізми поведінки людини, виникли біомеханіка і спосіб пояснення поведінки, який повністю обходився без звертання до внутрішніх, психічних феноменів типу свідомості, волі, розуму, душі.

Отже, вихідні положення технічного в процесі розгляду живих систем відносяться до *філософсько-літературного етапу* розвитку психології. Подальшого розвитку ця проблема набула в процесі наступних періодів теоретичних досліджень, пов’язаних з людиною, – *клінічного* та власне *експериментального*, де йдеться вже про систематичні спостереження за особистістю, а також у зведенні результатів за допомогою математично-статистичної обробки даних.

На сучасному етапі розвитку наукових досліджень, коли зроблено значний крок як до наукового синтезу матеріалістичних поглядів (соціальний аспект), так і до ідеалістичного стосовно структури та життєдіяльності живого організму, більш ґрунтовний аналіз здійснюється в процесі розкриття сутності технології, зокрема в педагогічному процесі.

У психолого-педагогічній науці побутує досить обґрунтована думка: у будь-якої педагогічної системи є практична сестра – педагогічна “технологія”. А тому, щоб глибше усвідомити її сутність, слід насамперед звернутися до поняття система, системи, розгляд яких, як відомо, піддається антропогенезису. Системи, як правило, поділяються на органічні і неорганічні, останні І. Кант назвав механічними агрегатами, маючи на увазі механічність системи, при якій раніше мають фізично існувати частини, щоб з них можна було зібрати, побудувати ціле (із конденсаторів, резисторів, транзисторів, мікросхем, якщо це мається на увазі, наприклад, радіоприймач). Одне слово, мають бути наявними конкретні деталі.

Людина – це *органічна система*. У такій системі зосереджуються імпульси, які належать до сфери потенційної безконечності, пов’язані з детермінацією минулим, тобто причиною, та імпульси, які належать актуальній безконечності, що сприймаються як детермінація майбутнім. Тому в розвитку органічних систем радикально нове, як правило, виникає відразу як ціле, що прийшло з галузі актуальної безконечності, з передбаченням майбутнього розвитку, враховуючи кінцевий результат.

Органічна система має *ієрархічну структуру*. Є центр чи вершина, яка детермінує послідовно всі підсистеми, що знаходяться в складних суперечливих відносинах між собою, утворюючи “квітучу складність” (за К. Леонтьєвим). Розвиток органічних систем протікає як зміна протилежних одна одній за формою розвитку фаз різноманітних проявів, причому перехід від фази, що закінчується, розкладається, до нової пов’язаний, по-перше, із станом “безмірності”, “квазі-хаосу”, коли основні системи, що забезпечують цілісність, зруйновані, а центр нової органічної цілісності ще не з’явився, а по-друге, крок до нової фази не може бути зроблений від розвинутого стану старої фази, але обов’язкове повернення до основи старої фази, її перетворення і від неї уже рух уперед, який знімає стару фазу, перетворюючи її в “своє інше” (за Арсенєвим). Тобто мова йде про *ієрархічну послідовність*, без якої неможливо розкрити сутність системи і технології її побудови.

Людина як система виступає в двоаспектному плані – як єдине ціле (особистість) і частина цілого (індивідуум). Останній згідно з міркуваннями філософа М. О. Бердяєва, – категорія натуралістично-біологічна. Індивідуум – це завжди частина цілого, частина природи і суспільства. Особистість, навпаки, не може бути частиною, вона завжди ціле. Особистість тим і відрізняється від усього часткового, що вона здатна закладати в собі *універсальне* [11]. Ціле і

часткове взаємопогодженні. На цю специфічну особливість інтеграції звертає увагу В. М. Садовський, ведучи мову про внутрішню інтеграцію системи музичного виховання. Вона поширюється на всі види живих систем, як їх розвитку, так і відповідного впливу на нього, оскільки "... будь-яку підсистему можна вивчити на основі знання усієї системи, у той час, коли знання системи неможливо отримати без дослідження підсистем (парадокс ієрархічності)" [8, 135, 205].

Цей механізм відіграє важливу роль у всіх галузях, пов'язаних із органічними системами. Наприклад, у сучасній медицині практикується комплексна діагностика і комплексне лікування на основі виявлення причин захворювань. Лікар, який бачить і лікує лише одну хворобу, не погоджуючи її з цілісною системою усього організму (бо не є спеціалістом в інших галузях), подібний до дитини, яка складає певні частини (деталі), намагається сконструювати цілісність, не уявляючи наперед її моделі.

Особистість, як свідчать доробки вчених, являє собою зразок *інтегрованої системи*, що передбачає підхід древніх філософів до її конструювання – тіло (сила), розум (думка), серце (душа) як складові компоненти, і сучасний – інтелектуально-емоційно-вольовий комплекс (за Петровським). Такий підхід до моделювання структури особистості дає нам можливість застосувати технологічний принцип її формування і розвитку. Він передбачає цілу низку інтегративних процесів, які вважаються системоутворюючими зв'язками (*механізмами*). Інтегрований підхід дає нам можливість розглядати особистість, педагогічні процеси, пов'язані з її формуванням на антропологічній основі, з точки зору синтезу наук, який зумовлює потребу глибокого вивчення особистості, враховуючи її інтеграційний характер і відповідні системоутворюючі зв'язки: інтеграцію, аналіз, синтез, систематизацію, комплекс тощо. У результаті ми виходимо на рівень системно-структурного підходу, важливим принципом якого є врахування складного синтезу компонентів та **ієрархії** їх зв'язку. Кожен із компонентів системи являє собою підсистему, яка складається з великої кількості елементів, сторін, властивостей, зв'язків і взаємовідношень. Тобто мова йде про складні (інтегровані) системи, моделювання яких здійснюється на основі технологічного підходу, який синтезує, у свою чергу, сукупність системоутворюючих зв'язків, застосування яких також відбувається в певній ієрархії. Принцип ієрархії має бінарний характер: інтеграція; чітке підпорядкування. Отже, ієрархію можна вважати центральним компонентом технології як принципу побудови систем.

Здійснення виховного впливу на особистість на основі її пізнання ефективно реалізується до етапу самоусвідомлення нею власного Я як стрижневої основи структури особистості. Цей рівень її сформованості потребує глибокого самопроникнення у власну сутність (самопізнання), оволодіння механізмами саморегулятивного характеру (саморегуляція і самореалізація) на основі самооцінки, яка, у свою чергу, є формуючим компонентом самоставлення як важливої моральної категорії. Самоформуюча система здійснюється на тій же основі, що й процес формування особистості, але велика різниця полягає в тому, що в процесі її формування реалізується переважно суб'єктивно-об'єктивний підхід до розвитку і виховання особистості, враховуючи, звичайно, і суб'єктивний характер самого об'єкта формування, тоді як у процесі самоформування особистість є провідним – і суб'єктом, і об'єктом виховання, які асоціюються в одній особі.

Першопрохідцем структурно-особистісного підходу, на чому ми уже акцентували увагу, є Вільям Джемс, американський психолог. За його принципом структуруються сучасні моделі особистісного Я. Згідно з теорією В. Джемса, можлива й ієрархія особистостей, які можуть утілюватися в одній особі, і у зв'язку з цим різні види самоповаги можна представити у формі ієрархічної шкали з фізичною особистістю внизу, духовною – зверху і різними видами матеріальних (які знаходяться поза нашим тілом) і соціальних особистостей в проміжку [5]. Позиція Джемса відзначається психолого-педагогічним оптимізмом, вірою у великі можливості виховання і самовиховання. У його психологічних працях рефреном звучить теза про те, що наша доля знаходиться в наших власних руках... "Пекло, яке чекає нас у потойбічному житті, про яке нам говорять богослови, – пише Джемс, – не гірше того пекла, яке ми самі створюємо на цьому світі, виховуючи свій характер у облудному напрямку" [5, 49-50]. На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки ми дійшли висновку, що назріла потреба забезпечення молодій людині самоформуючими механізмами, знаннями про своє особистісне Я. Американський психолог Маслоу виділяє, наприклад, самоактуалізацію як первинне прагнення,

що супроводжує розвиток особистості. Вважаючи, що розвиток розуміється виключно як чисто внутрішній процес, пов'язаний із прагненням актуалізувати в собі спадкові і генетичні схильності, він виділяє самоактуалізацію чи самореалізацію як одну із головних людських потреб. Вона полягає в прагненні людини виявити в собі наявні потенції і можливості як зміст інших її потреб. Причому останні незмінні й постійні, а сам процес актуалізації потреб ієрархічний – вищі потреби можуть актуалізуватися лише після задоволення нижчих.

Антропологічний характер інтегративних процесів як важливих системоутворювальних компонентів органічних систем розкриває відомий сучасний французький вчений і філософ, директор Центру міждисциплінарних досліджень Школи вищих досліджень у соціальних науках Едгар Морен. Мозок, вважає він, слугує центром, який організовує знання, поведінку і діяльність. Це організаційний центр індивідуального організму, а також центр федеративної інтеграції, який складає антропологічний всесвіт різноманітних сфер: *екосистемної, генетичної, культурно-соціальної*, а також, що само собою зрозуміло, фенотипної сфери індивідуального буття.

Отже, досить сильна інтеркомунікація і досить слабка ієрархізація вказують нам на те, що психологічний, соціокультурний і біологічний порядок неможливо розглядати в якості окремих відсотків, ієрархічно розміщених один за одним. Дивовижно міцні зв'язки є і між тим, що здається найбільш віддаленим одне від одного, наприклад, тим, що уявляється найбільш генетичним. Е. Морен вважає, що саме та єдина в своєму роді федеративно-інтегративна система із сильними інтеркомунікаціями, яку являє собою мозок *sapiens*'а, дає можливість здійснювати федеративну інтеграцію біологічного, культурного і духовного (одночасно додаткових, конкуруючих і антагоністичних елементів, рівень інтеграції яких досить різноманітний у різних індивідів, у різних культурах і в різні моменти) в єдину в своєму роді *біо-психо-соціо-культурну систему*. Вона впливає із самої природи людини, яку Е. Морен вважає на нинішньому етапі втраченою парадигмою (система основних наукових досягнень – теорій, методів – на основі яких організовується дослідницька практика вчених у певній галузі знань (дисципліні) у певний історичний період). Поняття парадигма введено американським істориком Т. Куном, який виділив різні етапи в розвитку наукової дисципліни: передпарадигматичний, панування парадигми (“нормальна наука”), криза в науковій революції, яка полягає у зміні парадигми, переході від однієї до іншої [7]. Отже, чітка ієрархія супроводжує і системний підхід під час моделювання філософських, психолого-педагогічних проблем, які пов'язані з живими, органічними системами, мається на увазі людину, процес розвитку якої відбувається залежно від *екосистеми* – природного оточення, яке також має свою ієрархічну структуру, що являє собою складну цілісність. “Людина вже більше не замкнута по відношенню до цієї складної цілісності, сутності; вона – це система, відкрита по відношенню до автономності, що організовується, залежності в рамках екосистеми” (за Е. Мореном).

Якщо наслідувати попередній біологізм, жива істота еволюціонує в лоні природи і, обмежуючись отриманими від неї енергією і речовиною, не залежить від неї ні в чому, крім живлення і задоволення своїх фізичних потреб. Шредінгеру – одному з піонерів біологічної революції, ми зобов'язані тією найважливішою ідеєю, що жива істота живиться не тільки позитивною, але й негативною енергією (Lchrödinger, 1945), тобто складністю організації і інформації. Дане передбачення пізніше отримало різноплановий розвиток, і можна стверджувати, що екосистема існує в організації і *програмуванні інтегрованої у ній живої системи* (Morin, 1972). Тут закладений досить важливий механізм – взаємозв'язок Людини і Всесвіту, який також має свою ієрархічну структуру, у відповідності до якої існує, саморозвивається і діє людина. Саме ця закономірність лягла в основу відомого нам дослідника біоенергетичного поля С. М. Лазарева, який на основі своїх досліджень намагається розширити розуміння оточуючого світу, розкрити і вивчити механізми, які ним управляють, та правила входження в біоенергетику, позаяк удосконалення людини повинно починатися з осмислення світу, осягнення його законів, усвідомлення себе частиною світотворення.

Людина виявила, вважає вчений, що всі “поверхи” її психофізіологічного організму явно структуровані за тим же принципом, що і “центри тіла” і співвідносяться з ними. Причому інтегралом, об'єднуючим і цілісно виражаючим у собі це єдинобагатство, є сама система “центрів” – галузей тіла, даних людині у внутрішньому відчутті. Звідси впливає висновок, що

час відійти від примітивного матеріалістичного уявлення про те, що людина починається і закінчується фізичним тілом. Людина – це дуже складна *інформаційно-енергетична* система, яка тільки на кілька відсотків складається із фізичного тіла і свідомості, і на 95-98 відсотків – з інформаційно-енергетичних шарів підсвідомості, настільки ж невідомих нам, як і Всесвіт (за Лазаревим).

У процесі ієрархічного розвитку особистості як структурованого організму відіграє важливу роль *амбі-система* (за Е. Мореном), яка інтегрує взаємозв'язок людини і суспільства (так би мовити, двостороння система). Її автор вважає, що суспільство та індивідуальність – не дві розділені реальності, що пристосовуються одна до одної, а єдина амбі-система, всередині якої індивід і суспільство взаємодоповнюють і суперечливим чином констатують один одного, разом з тим паразитуючи один одного.

Отже, біологічна піввікова диференціація використовується для створення і побудови диференціації соціальної.

Людина за своєю природою – істота культурна, оскільки вона за своєю культурою – істота природна, тобто вона є складовою *соціокультурної системи*. Культура відтворює дивовижну систему високої складності, без якої цей рівень зруйнувався б і поступився б місцем більш низькому організаційному рівню. Вона вступає у взаємно-доповнюючий зв'язок із регресією інстинктів (генетичних програм) і прогресуванням організаційних компетенцій і, одночасно, посилюється цією регресією (ювенілізуючий) і прогресом (церебралізуючий), будучи при цьому необхідною і для першого, і для другого. Вона являє собою, так би мовити, “записуючий пристрій”, організаційний капітал, інформаційну матрицю, спроможну жити собою компетенції мозку, спрямовувати евристичні стратегії, програмувати соціальну поведінку. Цей процес, за Е. Мореном, є *біо-соціо-культурним олюдненням*, оскільки виробляється природна здатність до культури і культурна спроможність до розвитку людської природи. Звідси виникає висновок, що особистість – це *біо-психо-соціокультурна система, інтегрований комплекс*, а відповідно, складна конструкція, яка піддається *програмуванню, моделюванню, конструюванню, прогнозуванню* тощо, а ці процеси відносяться до технічної сфери, у нашому випадку – до педагогічної технології [7, 139].

Проблема технологізації навчально-виховного процесу була і є актуальною в усі періоди розвитку цивілізації. Особлива увага їй приділяється на сучасному етапі розвитку суспільства, яке прагне до інтеграції в світову мережу цивілізації, належне місце займає і педагогічна технологія, адже “... своя технологія є не тільки у виробництві, але й у формуванні ідей, у будь-якій розумовій і духовній роботі” [4]. Але застосування педагогічної технології знайшло своє місце переважно в процесі навчання. Наприклад, відомі американські представники технології навчання Б. Блум і Д. Кратвол вважають, що предметом технології навчання є конструювання систем шкільного навчання і професійної підготовки [6]. Застосування технологічного підходу в педагогічному процесі сучасні зарубіжні вчені розв'язують двома основними способами: 1) побудовою чіткої системи цілей, всередині яких виділено їхні категорії і послідовні рівні (ієрархія) – такі системи дістали назву “педагогічних таксономій”; 2) створенням максимально чіткої конкретної мови для опису цілей навчання, якою педагог може перекласти не досить зрозумілі формулювання [6].

Термін “таксоманія” (від грецьких слів *taxis* – послідовне розміщення і *njmos* – закон) запозичений з біології. Він означає таку класифікацію і систематизацію об'єктів, яка побудована на основі їхнього природного взаємозв'язку і використовує для опису об'єктів категорії, розміщені послідовно, за зростаючою складністю (тобто за ієрархією). Такий підхід найбільше властивий органічним системам, як саморозвиваючим організмам, оскільки саморозвиток – один із провідних принципів формування особистості, що впливає із природних умов, до яких належить, насамперед, природа самої людини.

За характеристикою японського вченого, педагога Т. Сокомато, педагогічна технологія являє собою впровадження в педагогіку системного способу мислення, який можна ще назвати і “систематизацією освіти”. За міркуваннями Безпалька В. П. “... педагогічна технологія – це проект відповідної педагогічної системи, який реалізується на практиці ..., а системний підхід лежить в основі будь-якої педагогічної технології, відтворюваність і планована ефективність якої цілком залежать від її системності і структурованості” [2]. За Безпальком, будь-яка система може бути або технологією, або мистецтвом. Мистецтво засноване на інтуїції, технологія – на

науці. З мистецтва все починається, технологією – закінчується, щоб потім все розпочати спочатку.

Отже, враховуючи доробки вчених як вітчизняних, так і зарубіжних, під *педагогічною технологією* можна розуміти процес конструювання систем навчання і виховання на основі чіткої *ієрархії цілей* з урахуванням результативності на певних етапах досягнення мети (наприклад, етапах формування особистості).

Виховання – значно ширший і об'ємніший процес, ніж навчання, кінцевий результат якого має свою специфіку: він узагальнений у прогнозованій моделі сформованої особистості, що характеризується довершеністю, ідеальністю, різнобічністю розвитку та стратегічністю, оскільки являє собою орієнтир, взірць досконалості, який і рухає виховний процес уперед. Таким чином здійснюється динаміка розвитку суспільства, держави, орієнтуючись на більш досконалі форми цивілізацій.

Навчання – це важливий засіб формування особистості, що забезпечує її загальну освіту. Знання як кінцевий результат навчання – *це відома сфера*, тому що їх засвоєння піддається оперативній перевірці. На даному етапі розвитку суспільства рівні засвоєння знань можна виявити за допомогою машин, активно працює ціла комп'ютерна система. Виховання ж пов'язане переважно з емоційною сферою особистості, яка є центральною ланкою в її природі і комп'ютеризації піддається тільки в окремих випадках. Переважно рівні сформованості певного аспекту, наприклад морального, визначаються на основі міжособистісного спілкування. Але оскільки моральність закріплюється і на основі інтелектуальної і вольової сфер, то етапи її сформованості, а відповідно і рівні мають ними мотивуватися: рівні моральних знань, ставлень, діяльності.

Модель сформованої особистості асоціює соціальне замовлення. Вона проектується в узагальненому вигляді. Досягнення результату – це тривалий поетапний шлях передбачення відповідних цілей в ієрархічній послідовності відповідно до розвитку самої особистості, що здійснюється по вихідній лінії. Її зумовлює, у першу чергу, вікова періодизація дитини, на основі якої і передбачаються цілі, які розширюють, доповнюють, деталізують, перевіряють рівень реалізації одна одної. Тобто здійснюється шлях – від загальної мети (сформована особистість) до визначення цілей на кожному етапі її розвитку, враховуючи при цьому комплексний характер структури особистості.

Враховуючи те, що провідною основою виховного процесу є мораль, на відміну від навчальних цілей (зрозуміти, засвоїти, одержати знання, застосувати їх на практиці тощо), вихідними компонентами, які характеризують виховні цілі, можуть бути розуміння і засвоєння відповідно до віку та індивідуального розвитку дитини світоглядних понять, включаючи і моральний аспект, синтезування їх у моральні знання, підкріплені моральними почуттями і ставленнями (мотиваційна сфера), перетворення їх у потребу, звичну норму поведінки, інші види діяльності. У процесі реалізації цілей беруть участь усі сфери особистості: когнітивна (пізнавальна), афективна (чуттєва), діяльнісна або регулятивна.

Знання мети та прогнозуючих цілей виховання в педагогічній діяльності має особливо важливе значення, отже проблема цілі є стрижневою в педагогічній науці, опорною точкою теорії і практики виховання. Вони мають безпосереднє відношення до всіх без винятку ділянок щоденної педагогічної діяльності, визначає основні напрями педагогічного процесу у всіх його складових ланках чи підсистемах. Мета і супроводжуючі її цілі виховання зумовлюють і зміст, і принципи, і спосіб організації та форми й методи виховання. Якщо в системі виховання мета є основоположною основою, навколо якої функціонують усі підсистемні компоненти, то *технологія є інтегрованим системоутворювальним механізмом*, за допомогою якого упорядковується будь-яка система.

Будь-яка педагогічна технологія має відповідати основним критеріям *технологічності*: *концептуальність* (кожній технології має бути притаманна опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, дидактичне та соціально-педагогічне досягнення цілей); *системність* (у педагогічній технології мають простежуватися всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок його частин, цілісність); *керованість* (передбачається можливість діагностики досягнення цілей планування процесу); *ефективність* (технологія має вибиратися відповідно до результатів і оптимальних затрат, гарантувати досягнення певного стандарту);

відповідальність (можливість застосування педтехнологій в інших однотипних освітніх закладах іншими суб'єктами) (за П. Матвієнко).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. О душе // Сочинения: в 4 т. Т 1. – М., 1976. – 550 с.
2. Безпалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
3. Бердяев М. О. О вечном и новом человеке // Учительская газета. – 1990. – №27. – С. 11.
4. Гнатюк Н. П. Нет предела совершенству. – М.: Педагогика, 1991. – 369 с.
5. Джемс У. Психология / Под ред. Л. А. Петровской. – М.: Педагогика, 1991. – 369 с.
6. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. – М.: Знание, 1989. – 40 с.
7. Морэн Э. Утраченная парадигма: природа человека / Пер. с франц. – К., 1995. – 140 с.
8. Садовский В. Н. Парадоксы системного мышления // Системные исследования: Ежегодник. – М.: Наука, 1972. – С. 134-135.

Одержано редакцією 11.05.2001

УДК: 371.018

О. Б. ПЕТРЕНКО

ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В СУЧАСНІЙ СІМЕЙНО-РОДИННІЙ І ШКІЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ

Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського належить не історії педагогіки; ідеї і практика талановитого педагога звернені до найважливіших проблем сучасності. Вони теоретично і практично серйозно обґрунтовані, доступно викладені, методично досконалі і відзначаються конкретним новаторським підходом.

Спадщина В. О. Сухомлинського – явище унікальне. У ній при вдумливому прочитанні можна знайти і безпосередні відповіді на хвилюючі сьогодні проблеми, і методологічний критерій для оцінки правильності і дійовості тих підходів, які породжує освітянська практика та й нинішня педагогічна наука.

Сьогодні зростає роль сім'ї як соціального інституту у формуванні особистості, виявленні та розвитку здібностей дитини, підготовці її до сімейного життя у нових умовах. Відмова від старих стереотипів змушує по-новому подивитися на сім'ю, її проблеми. Ідеї і педагогічні положення Василя Сухомлинського щодо проблеми виховання у дітей почуттів можуть пролити світло й у більш широкому плані на шляхи виховання духовно багаті особистості, яка так необхідна нашому суспільству. Адже зараз ми починаємо усвідомлювати згубні наслідки такої моралі і для соціуму, і для сім'ї, і для особистості.

Виросли покоління людей, які віддають перевагу тому, щоб почувати себе скоріше борцем, аніж захисником. І саме в той період, коли формувалися ці покоління, коли розпочалася ідейно-моральна криза суспільства В. О. Сухомлинський, незважаючи ні на що, боровся за збереження всього людського в людині, переконуючи, що досягнення науки, техніки можуть втратити не лише суть, а й привести до негативних наслідків. У вік науки і техніки, він, як ніхто інший з педагогів, послідовно і над усе ставив людину, розглядаючи її з точки зору високої моралі, гуманізму. В його робочих блокнотах 60-х років знаходимо такі записи: "Патріотизм моментами доведений до ідіотизму – хокеїсти порівнюються з Олександром Матросовим", "Сьогодні людина довгий час лишається сама з собою. Ми багато говоримо про хімію, про атомну енергію, про цивільну оборону, а про людину – ні!" [1, 124].

Дослідження педагогічної творчості Василя Сухомлинського дає підставу стверджувати, що вона ґрунтується на гуманістичних, демократичних ідеях, що, в свою чергу, доводить доцільність використання досвіду Василя Олександровича на сучасному етапі, можливо, в дещо зміненому, адаптованому до сьогодення, вигляді.

Досягнення В. Сухомлинського в тому, що ним розроблена ціла методична система виховання гами почуттів, в тому числі почуття любові до матері, материнської та батьківської любові. Ця методика охоплює широкий спектр словесних і практичних шляхів, засобів, способів і прийомів, які спрямовані на формування у матерів і батьків зрілих почуттів до дітей, і, навпаки, відповідних почуттів до батьків у дітей. Василь Олександрович зазначав: "Любов

ЗМІСТ

Переднє слово	3
Поніманська Т. І. Гуманізм і виховання (Філософсько-педагогічний аспект)	4
Киричук О. В. Духовно-катарсична активність виховання як показник ефективності педагогічної системи освітнього закладу	8
Дем'янюк Т. Д. Формування духовної культури учнівської молоді в системі шкільної освіти і виховання	14
Бех І. Д. Сучасна парадигма виховання в умовах позашкільного закладу	17
Тимощук Н. С. Вихователь і вихованець в умовах особистісно орієнтованих виховних технологій	19
Петренко В. В. Впровадження інноваційних технологій національно-патріотичного виховання учнів у сучасній школі: психодіагностичний аспект	26
Дацун О. В. Шляхи впровадження національного виховання у навчальний процес вищих медичних навчальних закладів I-II рівнів акредитації	31
Рабченюк Т. С. Педагогічне керівництво розвитком учнівського самоврядування	34
Березяк І. І. Самовдосконалення як важливий фактор формування особистості підлітка	40
Рощенко А. М. Адаптація студентів-першокурсників до навчання і виховання в закладах освіти	45
Середович В. В. Розвиток пізнавальної активності учнів початкових класів засобами образотворчого мистецтва	52
Терешко Л. В. Проблема мовленнєвої активності дітей дошкільного віку у процесі пізнавальної діяльності	59
Науменко Р. А. Інноваційні процеси у позашкільному закладі відповідно до Закону України “Про позашкільну освіту”	62
Первушевська І. О. Організаційно-педагогічні умови інноваційної діяльності в позашкільному закладі нового типу	64
Жевага С. І. Спільна діяльність сім'ї та школи з фізичного виховання підлітків	70
Черній А. Л. Перспективні форми і методи вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів	74
Павелків О. М. Формування інтересу старшокласників до професій як психолого-педагогічна проблема	77
Романчук В. А. Сучасні проблеми підготовки старшокласників до вибору майбутньої професії	82
Гриценко Л. О. Формування національно-духовної культури студентів при вивченні народних художніх ремесел	85
Федорченко Т. Є. Формування духовної культури неповнолітніх – провідний первентивний фактор в освітньо-виховному процесі	89
Дупак Н. В. До проблеми підготовки вчителів праці	94
Титаренко В. П., Чорнусь Т. М. Національно-культурні традиції плетіння у навчально-виховному процесі майбутніх вчителів	99
Цвірова Т. Д. Формування творчої особистості у клубі по роботі з дітьми та дорослими “Ровесник”	103
Янцур М. С. Особливості профорієнтаційної роботи з учнями у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті	106
Карпенчук С. Г. Сутність педагогічної технології	112
Петренко О. Б. Творче використання досвіду В.Сухомлинського в сучасній сімейно-родинній і шкільній практиці	118
Наумчук Г. І. Основні завдання та зміст національного виховання дітей в сім'ї	125
Тюска В. Б. З історії розвитку клубної діяльності: педагогічний контекст	127
Бричок С. В. Специфіка виховного процесу у церковнопарафіяльній школі: екскурс в історію	133
Дичківська І. М. Взаємодія індивідуально-особистісного та соціально-релевантного у педагогіці общинності	136
Козяр М. М. Вплив міжпредметних зв'язків вищої математики, обчислювальної	141

техніки на засвоєння студентами знань з інженерної та машинної графіки	
Дем'янюк Т. Д. Модифікація змісту, форм і методів позашкільної освіти в умовах дослідно-експериментальної роботи	144
Белова С. А. Інноваційні технології ХХ ст. та антропософська педагогіка Р.Штейнера . .	148
Сойчук Р. Л. Диференціація навчального процесу у британських об'єднаних школах . . .	152
Новак О. В. Педагогічні умови засвоєння підлітками народних традицій, звичаїв, обрядів у процесі позаурочної діяльності	157
Тюльпа Т. М. Соціально-політичні передумови розвитку естетичного виховання школярів України в 1917-1920 рр.	161
Пальчевський С. С. Методи інтенсивного вивчення іноземних мов І. Ю. Шехтера і Г. О. Китайгородської	164
Відомості про авторів	169

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 17

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Редактор Дем'янюк Т. Д.
Технічний редактор Курченко Н. Б.
Комп'ютерна верстка Бондар А. М.

Здано до набору 10.06.2001 р. Підписано до друку 29.06.2001 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 21,038. Обл. вид. арк. 21,652. Замовлення № Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 17. — Рівне: РДГУ, 2001. — 173 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 8.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

ББК 74.20